

TURKISTON JADIDCHILARINING MILLIY IQTISODIYOTIMIZNI RIVOJLANTIRISH G'UYALARI

*Furqat tuman Kasb-hunar maktabi
Tarix fani o'qituvchisi E. Madrahimov*

Anotatsiya: Jadidlar, milliy iqtisodiyot, ilm-fan, taraqqiyot.

O'zbekiston Respublikasining hozirgi kundagi mustaqil rivojlanishida yaqin o'tmishimizda ro'y bergan tarixiy voqealarga e'tibor qaratishimiz, buyuk jadid arboblari bo'lgan tarixiy siymolarimizning olib borgan ishlari, ularning yurtimiz ozodligi va yangicha taraqqiyot yo'lida rivojlanishi xususidagi o'y-fikrlari, g'oyalari haqida o'qib o'rganishimiz, ulardan to'g'ri xulosa chiqarishimiz va bu haqida yoshlarimiz ongiga singdirishimiz biz ustozlar oldida turgan dolzarb vazifa hisoblanadi.

Milliy qadriyatlarimizni, buyuk ajdodlar avlodi bo'lgan millat ekanligimizni, o'zligimizni anglatadigan milliy g'urur va buyuk tariximiz bilan haqli ravishda fahrlanish tuyg'usini uyg'otadigan bilimlarni berish, ta'lim-tarbiyani yo'lga qo'yish hayotiy zaruriyat bo'lib qoldi.

Ma'lumki 1847-yildan Chor Rossiyasi O'rta Osiyoni, xususan o'sha davrdagi uch xonlikni birin-ketin bosib olishga kirishdi. 1867-yilda Qo'qon xonligiga qarashli bo'lgan Toshkent bekligi ruslar tomonidan bo'ysundirilib, Sirdaryo va Yettisuv viloyatlaridan iborat Turkiston general-gubernatorligi tashkil etildi. 1868-yil Buxoro amirligi bo'ysundirilib, Amir Muzaffar rus podshosiga bo'ysunuvchi vassal davlat ekanligini tan oldi. 1873-yil Xiva xoni Muhammad Rahimxon II (Feruz) ham o'zining rus podshosiga vassalligini tan oldirganligini ifodalovchi Gandimiyon shartnomasini imzoladi. 1876-yil Qo'qon xonligi butunlay tugatilib, Farg'ona vodiysi to'liq rus mustamlakachilari qo'lga o'tdi.

Mana shu davrdan boshlab bizning hududimiz Rossiya mustamlakachiligining tayanch xom ashyo bazasiga aylandi. Milliy iqtisodiyotimiz bir tomonlama rivojlanishga o'tdi. Bu degani xom ashyoni ishlab chiqarib, uni arzon narxda xorijga sotishga asoslangan iqtisod deganidir. Hozirgi kunda Prezidentimiz ta'kidlaganidek, milliy iqtisodiyotimiz tarkibini o'zgartirish va jahon bozoriga tayyor mahsulotlar bilan chiqish zarur. Bu haqda M. Behbudiyning quyidagi so'zlari g'oyat o'rnlidir: "Turkiston mevasi, donasi, toshi, tufrog'I, eski nimarsalari Ovrupa bozoriga ketar. Uni Ovrupo dallollari kelib, oz bahoga olib ketar, mehnatni biz qilurmiz, foydani ular ko'rar. O'z nimarsamizni Ovrupa bozoriga eltib, yaxshi bahoga sotaturgon bizda biror odam yo'q. Azbaski, Ovrupa ila savdo qiladurg'on kishini (o'zini) avval o'n sana zamona ilm ila o'qimog'i lozim".

Jadidlar Turkiston iqtisodiyotining asosini agrar ishlab chiqarish tashkil etishini yaxshi tushunar edilar. Shuning uchun ham ular bu tarmoqning rivojlanishiga qaratilgan fikrlarni ilgari surdilar. Xususan Abdurauf Fitrat “Hind sayyohi bayonoti” asarida Buxoro qishloqlarida iqtisodiy-ijtimoiy ahvol nihoyatda achinarli ekanligini ta’kidlab, buning boisi qishloq xo’jaligining zamonaviy talab va taraqqiyotdan juda orqada qolishida deb bildi. U yerdan samarali foydalanilmasligi sababini “Yerga hosil berish darajasida mehnat qilinmasligi, ya’ni yerlarning imkoniyaticha hosil olinmasligidadir”—deb ko’rsatdi.

Mamlakatimiz qishloq xo’jaligini yanada rivojlantirish g’oyalari bilan chiqqan Buxoroning yetuk ma’rifatparvarlaridan Fayzulla Xo’jayev qorako’lchilikni rivojlantirish haqida gapirib, uni Yevropa bozorlariga chiqarishni davlat yo’li bilan yengillashtirish, bu qimmatbaho xom ashyoni noqonuniy yo’l bilan chetga chiqib ketishiga yo’l qo’ymasligini uqtiradi.

Fitrat vatandoshlariga, millatdoshlariga murojaat qilib, shunday yozgan edi: “Sizlar o’z farzandlaringizni tijorat maktablariga yuborib, savdo ishiga o’qitingiz, chunki begonalar (xorijiy savdogarlar) tijorat ilmidan xabardor. Siz esa bexabarsiz”.

Iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi raqobat ekanligi ma’lum. Abdurauf Fitrat shunday deydi: “Turkistonlik hunarmandlar ovrupaliklar singari qo’l mehnatiga asoslangan korxonalarni doimiy fabrikalarga aylantirmas ekanlar, bir necha yildan keyin ularning sharaflari san’atidan nom-nishon qolmaydi. Shuning uchun ish tanazzulga borib yetmasdan ishlab chiqarishni zamonaviy sanoat asosiga ko’chirish lozim”.

Yuqoridagi fikrlardan ko’rinib turibdiki, o’zbek jadidlari, ularning yetuk arboblari Vatanimiz ozodligi va mustaqilligining moddiy va ma’naviy asoslarini yaratish, ana shu asosda millatning o’z mustaqilligi uchun kurashini ilmiy darajaga ko’tarish maqsadlarini ko’zlaganlar. Jadidchilik namoyondalarining milliy iqtisodiyotimiz borasidagi g’oyalari hozirgi kunda ham o’z ahamiyatini yo’qotmagan.

Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev 2023-yil 22-dekabrda “Ma’naviyat va ma’rifat kengashi” yig’ilishida “Jadidlar g’oyalari yangi O’zbekiston strategiyasi bilan hamohangdir” nomli ma’ruzasida O’zbekiston mafkuraviy sohada raqobatga tayyormi, degan savolni berdi. “Ilm-fan, ta’lim va tarbiya, ma’naviyat ustuvor masala” ekanligini ta’kidladi. “Mamlakatimiz o’z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g’arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur” dedi Prezidentimiz.

“Ma’rifatparvar ajdodlarimizning merosi bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati uchun poydevor bo’lib xizmat qilishi tabiiy”, - dedi Shavkat Mirziyoyev. “Bu kimgadir yoqadimi yoki yo’qmi, xalqimiz jadid bobolarimiz ko’rsatib bergan yo’ldan og’ishmay borishi kerak. Chunki ularning g’oya va dasturlari yangi O’zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg’un va hamohangdir” -dedi Prezidentimiz.